

1.6. Структура Проєкту КК

1.6.1. Відповідність структури Проєкту КК вимогам наявної законодавчої техніки

Проєкт КК із самого початку роботи над ним готувався згідно зі звичайними вимогами законодавчої техніки, визначеними Регламентом Верховної Ради України й Правилами оформлення проєктів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації), підготовленими Головним юридичним управлінням Апарату Верховної Ради України¹.

Зазначений Регламент особливих вимог не містить – з його ч. 8 ст. 89 можна з'ясувати лише, що законопроєкт може поділятися на розділи, глави, статті, частини й пункти. Згідно ж з Методичними рекомендаціями (розділ 2.1) вимоги до структури законопроєкту такі:

- структура повинна забезпечувати послідовне логічне викладення нормативного матеріалу, його доступність для огляду й тим самим сприяти правильному його розумінню;
- кожен законопроєкт має назву, яка є складовою частиною офіційного тексту закону. У назві стисло (в кількох словах) викладається зміст. Для цього використовуються інформативні поняття, які дозволяють розпізнати предмет, що регулюється законом;
- на початку законопроєкту розташовуються норми загального характеру, що встановлюють принципи правового регулювання й містять правила, які повинні враховуватися під час застосування подальших нормативних вказівок. Далі розміщуються норми, згруповані з окремих питань, що стосуються того або іншого аспекту правового регулювання. Завершують законопроєкт прикінцеві та перехідні положення;
- структура залежить від обсягу та змісту. Великі законопроєкти поділяються на розділи (глави). Розділи об'єднують нормативні положення щодо одного правового інституту чи питання;
- нумерація розділів, глав і статей є наскрізною відповідно до порядкового номера, що не змінюється під час внесення змін до закону;
- законопроєкт поділяється на статті – предметно відокремлені та означені назвою структурні одиниці закону. Статті поділяються на частини. Частина статті може складатися з одного чи кількох речень та в сукупності має містити один логічно завершений аспект регулювання, що відноситься до предмета статті.

¹ Правила оформлення проєктів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). Апарат Верховної Ради України, 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002451-06#Text>

З метою кращого структурування нормативного матеріалу, що передбачає варіантність або перелік, частина статті може включати в себе пункти й підпункти, а як виняток – абзаци. Частина статті – це завжди правова норма, а пункт – лише окремий елемент цієї норми. Пункти послідовно нумеруються арабськими цифрами або буквами українського алфавіту. Примітки до статей допускаються у виняткових випадках, якщо відповідне положення не можна викласти в тексті статті без порушення цілісності його змісту.

Усіх цих вимог у Проекті КК дотримано.

Але зробимо уточнення щодо нумерації. Як і рекомендовано в Правилах, вона є наскрізною, тобто передбачає числову нумерацію всіх структурних одиниць Кодексу з наростаючою послідовністю від початку до завершення. Єдина відмінність від чинного КК полягає у тому, що номери статей складаються з трьох цифр, з яких перша відображає номер книги, друга – номер розділу і лише третя є власно номером статті у відповідних розділі та книзі.

Такий підхід до нумерації, запозичений з французької системи законодавства, застосовано для того, щоби щоразу, коли під час проектування одна зі статей додається або вилучається, не потрібно було ані змінювати номери наступних статей у всьому Проекті КК, ані уточнювати всі перехресні посилання на статті. У майбутньому, після прийняття цього КК і початку його дії, якщо потрібно буде доповнити, скажімо, після ст. 4.6.18 нову статтю, їй буде присвоєно номер 4.6.18-1.

1.6.2. Відповідність структури Проекту КК вимогам Закону «Про правотворчу діяльність»

24 серпня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про правотворчу діяльність».

Його ст. 32 присвячена структурі нормативно-правового акта. Оскільки нормативно-правові акти розрізняються між собою за предметом правового регулювання, обсягом та характером положень, то у ч. 1 ст. 32 Закону застосовано слова «як правило», тобто вимоги щодо групування норм права в тексті Кодексу не є імперативними.

Проект КК містить загальні положення (визначення термінів, предмет регулювання, сфера дії тощо), передбачає права та обов'язки суб'єктів, на яких поширюватиметься його дія, а також, звичайно, у ньому будуть міститися положення про порядок введення його в дію (перехідні й прикінцеві положення). Водночас КК є надто специфічним законом, щоби відповідати іншим правилам, які

згадуються у ст. 32 Закону – щодо обсягу повноважень державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, які будуть впроваджувати цей закон, процедури, за якої вони будуть виконувати його, порядку фінансування його впровадження тощо.

Частиною 2 ст. 32 Закону визначено (переважно імперативно), що структура Кодексу складається з таких елементів:

- 1) назва. У нашому випадку це – Кримінальний кодекс України;
- 2) преамбула (за необхідності). Вважаємо, що необхідності випи-сувати її у КК немає. Положення, які могли б бути в преамбулі, знайшли своє місце у перших двох статтях;
- 3) частини (загальна та спеціальна) або книги, розділи, підрозділи, глави, параграфи, підрозділи параграфів (за необхідності), що об'єднують статті. Водночас у загальній частині (першій книзі) кодексу викладаються загальні засади правового регулювання (принципи, загальні положення та основні інститути правового регулювання) у відповідній сфері суспільних відносин. У спеці-альних частинах (наступних книгах) кодексу викладаються групи норм права, об'єднані за специфічною ознакою (ознаками), які визначають особливості правового регулювання у відповідній сфері суспільних відносин (ч. 3 ст. 32);
- 4) статті, що складаються з частин статей. Усі статті Загальної ча-стини Проекту КК поділено на частини (деякі статті складають-ся з однієї частини), які пронумеровані арабськими цифрами з крапкою. У статтях Особливої частини, які містять склади кри-мінальних правопорушень, частин немає. Останнє обумовлено тим, що кожна з цих статей містить простий склад злочину або кримінального проступку й у них відсутні привілейовані та квалі-фіковані склади кримінальних правопорушень, проте відповідні пом'якшуючі й особливо пом'якшуючі ознаки, обтяжуючі, а в деяких випадках й особливо обтяжуючі, винесено в окремі статті, розміщені на початку того чи іншого розділу Особливої частини;
- 5) частини статей можуть включати: абзаци; пункти; підпункти пунктів. У Проекті КК відповідні положення викладено або у статті, або у частині статті. Частина статті Загальної частини може складатися з двох чи трьох простих речень, але усі вони містять один припис. Тому поділ на абзаци не використовуєть-ся. Вважається, що з абзацу визначається інший припис, якому необхідно присвятити окрему частину. Також з метою кращого структурування нормативного матеріалу, що передбачає варіант-ність або перелік, стаття чи частина статті часто включає пункти. Більшість статей Особливої частини поділено на пункти, в яких, як

правило, перелічені форми діяння (наприклад, статті 4.2.12, 4.3.3) чи способи його вчинення (наприклад, статті 4.8.4, 4.11.10), а в деяких випадках – види наслідків діяння (наприклад, ст. 4.6.4), види мети, з якою його вчинено (наприклад, статті 7.2.8, 9.4.3), характеристика суб'єкта (наприклад, ст. 7.4.12) тощо. У деяких випадках пункти поділено на підпункти. Наприклад, ч. 2 ст. 1.4.1, що міститься у Розділі 1.4 «Глосарій», поділено на пункти, що передбачають перелік термінів, а деякі пункти поділено на підпункти, які містять ознаки деяких терміно-понять;

- 6) примітки до статті або до її структурного елемента – як виняток. Розробники Проекту КК вирішили відмовитися від приміток до статей як таких, що, як виявляється¹, мають другорядне, допоміжне, підпорядковане нормативне значення. Визначення термінів, розмірів шкоди здоров'ю, розмірів майнової шкоди тощо містяться у Розділі 1.4 «Глосарій»², оскільки вони мають значення для застосування статей двох чи більше розділів Особливої частини, або у «термінологічних» статтях, розміщених на початку майже кожного розділу Особливої частини Проекту КК, якщо вони мають значення для застосування статей лише одного розділу Особливої частини;
- 7) перехідні положення (за необхідності);
- 8) прикінцеві положення. І перехідні, і прикінцеві положення Проекту КК будуть підготовлені після остаточного завершення роботи над текстом усіх одинадцяти його книг;
- 9) додатки (за необхідності). Потреби у додатках до Проекту КК немає.

¹ У постанові у справі № 554/5090/16-к від 3 червня 2020 року колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду щодо примітки до ст. 369-2 КК вказала, що обов'язкові ознаки складу злочину визначаються не в примітці до статті КК, а в її диспозиції, тоді як примітка має підпорядковану (допоміжну) роль під час з'ясування змісту окремих понять, які вживаються в диспозиції. Це рішення визнала правильним Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові від 29 березня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938>

² Постановою КМУ від 17 травня 2024 року № 577 затверджене Положення про Єдиний глосарій правових термінів. Згідно з ним створення Глосарію не заперечує існування глосаріїв в кодексах та інших законах. Метою створення Глосарію є забезпечення єдності термінології, що вживається в нормативно-правових актах, правильного розуміння й тлумачення термінів та надання допомоги суб'єктам правотворчої діяльності під час підготовки таких актів. Міністерства кожних півроку подаватимуть Мін'юсту пропозиції щодо включення правових термінів до Глосарію або їх виключення з Глосарію. Органи державної влади та наукові установи зможуть ініціювати включення правових термінів до Глосарію або їх виключення з Глосарію шляхом подання пропозицій Мін'юсту. Єдиний глосарій правових термінів почне функціонувати після введення в дію Закону «Про правотворчу діяльність».

Згідно з ч. 9 ст. 32 Закону використання у статтях законів рубрик нижчого рівня має відповідати таким вимогам: усі пункти та підпункти повинні мати спільні характеристики; вступний абзац має узгоджуватися з кожним пунктом (підпунктом) і разом становити одне зрозуміле речення; нумерація кожного пункту (підпункту) має бути послідовною (наростаючим підсумком); пункти та підпункти мають містити положення, що стосуються виключно переліку споріднених положень. Крім того, використання у структурних елементах закону рубрик нижчого рівня здійснюється уніфіковано по всьому тексту закону (ч. 10 ст. 32).

Відтак усім переліченим вимогам Проєкт КК точно відповідає, за тим винятком, що у ньому є і частини – Загальна та Особлива, і книги (загалом їх одинадцять). Але цей нюанс узгоджується з положенням ч. 3 ст. 32 закону, згідно з яким «не виключається можливість визначення іншої структури кодексу».

На жаль, Закон «Про правотворчу діяльність» не згадує про зміст як обов'язковий елемент структури кодексів. Проєкт КК наразі має зміст¹, і хотілося б, щоби він залишився в тексті Кодексу після його ухвалення, оскільки, завдяки змісту, зручно шукати потрібну інформацію. У багатьох країнах світу великі за обсягом закони, зокрема кодекси, мають зміст своїм обов'язковим елементом.

Стаття 33 Закону містить вимоги щодо позначення структурних елементів нормативно-правового акта. Стосовно закону вони такі:

- 1) розділи, підрозділи, глави, параграфи, підрозділи параграфів та статті повинні мати коротку та чітко сформульовану назву, що відображає їх зміст. Розділи, підрозділи, статті, а також частини й книги Проєкту КК мають таку назву. Водночас розробники Проєкту КК доклали зусиль до того, щоб назви статей не повторювати, наскільки це можливо, їхні диспозиції і не виходили за межі обсягу диспозицій ні в бік розширення, ні в бік звуження;
- 2) нумерація книг, частин, розділів, глав і статей є наскрізною та не змінюється в разі подальшого внесення змін до закону. Нумерація структурних елементів має забезпечувати логічну побудову, а також чіткість і зрозумілість структури закону. Цих вимог у Проєкті КК дотримано;
- 3) структурні елементи закону, як правило, нумеруються: книги – числівником, що наводиться словом; частини – словами «загальна» та «спеціальна»; розділи – римськими цифрами; підрозділи,

¹ Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

статті, частини статті – арабськими цифрами; пункти – арабськими цифрами з дужкою; підпункти – буквами українського алфавіту з дужкою. Цих вимог у Проєкті КК дотримано, за винятком того, що друга частина Кодексу має назву не «Спеціальна», а – в силу традиції – «Особлива», а розділи Кодексу нумеруються не римськими, а арабськими цифрами. Проте ці відмінності не можна вважати порушенням, оскільки відповідні вимоги Закону «Про правотворчу діяльність» є диспозитивними (законодавець вжив слова «як правило»).

1.6.3. Особливості структури й текстів Проєкту КК у порівнянні з чинним КК і КК 1960 року

Відтак станом на 1 серпня 2024 року Проєкт КК має таку структуру:

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Книга перша. Про Кримінальний кодекс України (чотири розділи).

Книга друга. Про кримінальне правопорушення (десять розділів).

Книга третя. Про кримінально-правові засоби та їх застосування (одинадцять розділів).

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Книга четверта. Кримінальні правопорушення проти людини (одинадцять розділів).

Книга п'ята. Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я (три розділи).

Книга шоста. Кримінальні правопорушення проти економіки (п'ять розділів).

Книга сьома. Кримінальні правопорушення проти суспільства (дев'ять розділів).

Книга восьма. Кримінальні правопорушення проти правосуддя (три розділи).

Книга дев'ята. Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України (вісім розділів).

Книга десята. Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби (шість розділів).

Книга одинадцята. Злочини проти міжнародного правопорядку (п'ять розділів).

Усього в Проєкті КК 75 розділів (801 стаття), з яких 25 розділів (190 статей) – у Загальній частині і 50 розділів (611 статей) – в Особливій частині.

Цікаво порівняти структуру й загальні властивості текстів Проєкту КК з текстами його попередників – чинним КК і КК 1960 року (таблиці 1–2).

Таблиця 1. Структура текстів

	Кількість:	КК 1960 року	Чинний КК	Проєкт КК
1)	частин Кодексу	2	2	2
2)	книг Кодексу	0	0	11
3)	розділів (глав), зокрема:	16	37	75
	у Загальній частині	5	17	25
	в Особливій частині	11	20	50
4)	статей	351	558	787
5)	статей у Загальній частині, зокрема:	51	124	183
	щодо кримінального закону	5	10	23
	щодо кримінального правопорушення	11	33	82
	щодо правових наслідків кримінального правопорушення	35	82	78
6)	статей в Особливій частині	300	434	604
7)	частин статей в Особливій частині	560	960	0
8)	пунктів статей в Особливій частині	10	14	1007
9)	приміток (пунктів приміток)	31	139	0
10)	додатків	1	0	0

Таблиця 2. Загальні властивості текстів

	Кількість	КК 1960 року	Чинний КК	Проєкт КК (станом на 01.08.2024)
1)	слів	44 416	83 476	63 493
2)	знаків	278 188	528 089	414 654
3)	зокрема у Загальній частині:			
	слів	12 458	18 900	26 771
	знаків	80 398	126 389	172 248
4)	зокрема в Особливій частині:			
	слів	31 958	64 573	36 722
	знаків	197 790	401 675	242 406

Отже, у Проєкті КК на 24% менше слів ніж у чинному КК. Водночас в Загальній частині слів стало на 30% більше, зате в Особливій частині – майже на 57% менше.

Порівняно з чинним КК у Проєкті КК значно більшою є кількість розділів, а також дещо більшою кількість статей, переважно у Загальній частині, і на порядок більшою – кількість пунктів статей в Особливій частині.

Зазначене характеризує Проєкт КК як більш чітко структурований та лаконічніший закон, а його Загальну частину – як більш розвинену (особливо в частині приписів про кримінальний закон та кримінальне правопорушення).

1.7. Юридична форма Проєкту КК

1.7.1. Вимоги до юридичної форми Проєкту КК

Юридична форма, тобто зовнішній вираз, спосіб викладу тексту Проєкту КК, дещо відрізняється від тієї, яка притаманна чинному КК України та кримінальним кодексам, чинним раніше. Природно, що новий кримінальний закон мав бути позбавлений вад, які перешкоджають правильному розумінню його змісту, є передумовою правозастосовних помилок, хоча і повинен бути виконаний в одному стилі з будь-якими іншими кодексами.

На початку роботи над Проєктом КК (восени 2019 р.) ще не існувало законодавчих вимог щодо нормопроектування. Закон «Про правотворчу діяльність» був прийнятий 24 серпня 2023 року, хоча й набрав чинності з 20 вересня 2023 року, та введений в дію буде через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні¹. У юридичній літературі існує низка публікацій, присвячених цій проблемі. Окремо серед них слід виділити монографії З. Загиней² та Г. Яремко³. Проте цілісної, повної і послідовної концепції, яким має бути кримінальний закон з формального боку, так і не сформовано.

Тому членам Робочої групи довелося самим визначати формальні вимоги до тексту новостворюваного кримінального закону. Це було тим більш необхідно, що окремі розділи готували різні члени Робочої

¹ «Про правотворчу діяльність»: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-ІХ. Розділ XIV. Прикінцеві положення, ст. 1.

² Загиней З.А. Кримінально-правова герменевтика: монографія. Київ: Вид. дім «Ар-тЕк», 2015. 380 с.

³ Яремко Г.З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України / За ред. В.О. Навроцького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 432 с.